

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η συμβολή τους στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης

Παναγιώτης Αλ. Παταργιάς

Δρ Πολιτικός Μηχανικός ΑΠΘ

Αλέξανδρος Πουλούδης

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Μαρία Δανιήλ

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Ζέττα Αντωνοπούλου

Ιστορικός - Αρχαιολόγος

Η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα τον Αύγουστο του 2004 αποτελεί για την πόλη και τους κατοίκους της μοναδική ευκαιρία αναβάθμισης του αστικού της περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης, ο εξωραϊσμός του σύγχρονου δομικού της ιστού, η αναβάθμιση και η προβολή των πολιτιστικών κοπασμάτων της Αθήνας, με την ένταξή τους στον λειτουργικό ιστό της πόλης, αποτελούν αδήριτες προτεραιότητες. Στην κατεύθυνση αυτή η επιχειρούμενη σήμερα ενοποίηση των βασικών πολιτιστικών πόλων της πόλης, που εκτείνεται από το λόφο του Αρδητιού, διέρχεται από το Ολυμπείο, τις κλιτύες της Ακρόπολης, τον Φιλόπαππο, την Αρχαία και Ρωμαϊκή Αγορά, το Θησείο, και καταλήγει στον Κεραμεικό, την τρίτη ιστορική πλατεία με τη Αθήνα σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο της Αθήνας των Κλεάνθη-Σάουμπερτ του 1833, αποτελεί την κύρια πολιτιστική προσπάθεια της πρωτεύουσας. Βέβαια, η προσπάθεια αυτή είναι υποχρεωμένη χωροταξικά να εστιαστεί σε πολύ περιορισμένο χώρο στον σύνολο της έκτασης της Αθήνας.

Η υπόλοιπη Αθήνα είναι γνωστό ότι σηματοδοτείται από πληθώρα νεοκλασικών, βυζαντινών και άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κτισμάτων και έργων τέχνης, παράλληλα με την ύπαρξη πολλών άλλων αρχαίων ιστορικών μνημείων και γλυπτών. Η ανάδειξη, η προβολή και η ενοποίηση σε ομοιογενείς ενότητες των παραπάνω πολιτιστικών στοιχείων της Αθήνας μπορεί και πρέπει να δώσει τη δυνατότητα στην πόλη να γεμίσει από πολιτιστικές μονάδες που θα σηματοδοτούν την ιστορική σημασία και την πολιτιστική παράδοση της πόλης της δημοκρατίας, των επιστημών, της τέχνης, του αθλητισμού και του πολιτισμού. Παράλληλα, η ανάγκη αξιοποίησης των μνημείων, ανάδειξης του χαρακτήρα τους και αντιμετώπισής τους ως έργων τέχνης οδηγεί στην αποδοχή της θεώρησης του περιβάλλοντα χώρου ως αντικείμενου διατήρησης και αποκατάστασης.

Τα τελευταία χρόνια, σε ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, παρατηρείται μια έξαρση στον πολιτιστικό τομέα και στο πολιτιστικό γί-

γνεσθαι κάθε χώρας. Στην κατεύθυνση αυτή η αιεφόρος αστική και περιφερειακή ανάπτυξη συναρτάται άμεσα με την ανάδειξη και την προβολή των πολιτιστικών κοπασμάτων κάθε τόπου. Πιο αναλυτικά, η προστασία του αστικού περιβάλλοντος, των συνόλων μείζονας αλλά και ελάσσονος ενδιαφέροντος, χαρακτηριστικό προηγμένων πολιτιστικά κοινωνιών, έγινε συνείδηση της παγκόσμιας κοινότητας περίπου στα μέσα του 1900. Η Παγκόσμια Χάρτα της Βενετίας για τη Διατήρηση, Ανάδειξη και Προβολή των Μνημείων και Χώρων το 1964¹, και η Χάρτα για τη Διατήρηση των Ιστορικών Πόλεων και Αστικών Περιοχών το 1987² στοχεύουν στην αποκατάσταση και την επαναχρησιμοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με βασική προϋπόθεση την ένταξή της στον «ζωντανό ιστό της πόλης». Το Πλαίσιο Δράσης για Αειφόρο Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση³, καθώς και το 5ο Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Δράσης⁴, που αποφασίστηκε για τη στήριξη της «Local Agenda 21», δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο συνδυασμό πολιτι-

στικής κληρονομιάς και αειφόρου αστικής ανάπτυξης. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται, τέλος, και το πρώτο Πρόγραμμα Πλαίσιο για τον πολιτισμό, για την περίοδο 2000-2004 «Πρόγραμμα Πολιτισμού 2000»⁵.

Το πολιτιστικό υπόβαθρο της Αθήνας

Η Αθήνα είναι μια πόλη που χαρακτηρίζεται από την ιστορική της συνέχεια. Οι πρώτοι κάτοικοι της Αθήνας εγκαταστάθηκαν πάνω και γύρω από την Ακρόπολη, καθώς και στο λόφο του Ολυμπίου, την τελευταία περίοδο της εποχής του Λίθου (3200-3000 π.Χ.). Εκτοτε η περιοχή κατοικείται συνεχώς, αναπτύσσεται ή οργανώνεται σε πόλη η οποία επιβιώνει μέχρι σήμερα. Η μακρά ιστορία της που συμβαδίζει από περιόδους ακμής και παρακμής εκφράζεται με διάφορους τρόπους στο κτισμένο περιβάλλον, χαρίζοντάς της μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία ελκυστική και ταυτόχρονα διδακτική.

Η ιστορική αυτή φυσιογνωμία της πόλης διαφάνεται, παρ' όλες τις μεταβολές και αλλοιώσεις που έχει υποστεί από νεότερες επεμβάσεις, τόσο σε επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού (υπολείμματα τειχών της Αρχαίας Αθήνας, αξόνες και πλατείες του πολεοδομικού σχεδιασμού των Κλεάνθη-Σάουμπερτ, όπως ο άξονας Πατριών-Αιόλου, οι οδοί Ερμού, Σταδίου, Πανεπιστημίου, Ακαδημίας, η πλατεία Κλαυθμιών, η πλατεία Κοτζιά-πρώην πλατεία Λουδοβίκου, κ.ά.) όσο και σε επίπεδο αρχιτεκτονικό και μνημειακό (μνημονιμένα μνημεία της πόλης, κτίρια και γλυπτά της αρχαιότητας και των νεότερων χρόνων). Τα μνημεία συνοπάζουν τις μνήμες της πόλης, είναι τα γεγονότα που αποτυπώνονται στη μνήμη και αναπαράγουν την Ιστορία. Συνθέτουν την εικόνα του «άστεως», εισάγουν την ιστορικότητα και τη μνημειακή τους άποψη στη φυσιογνωμία της πόλης⁶. Παρ' ότι, όμως, αποτυπώνουν διάφορες εποχές, αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο που επιζει διαχρονικά. Οι διάφορες ενότητες που υπάρχουν σ' αυτό το σύνολο δεν διασπών τον ενιαίο χαρακτήρα του, αλλά τον ενισχύουν, καθώς περιέχουν κοινά χαρακτηριστικά: ίδια ιστορία, ίδιο τόπο, ίδια φυλή.

Τα μνημεία αυτά, στοιχεία του ιστορικού παρελθόντος, έχουν ενσωματωθεί στη σημερινή μορφή της πόλης, τις περισσότερες φορές, όμως, είναι ξεχασμένα και παραμελημένα. Πιο συγκεκριμένα μπορεί κανείς να διακρίνει:

α) Υπολείμματα της ελληνικής και ρωμαϊκής εποχής, τα οποία στην πλειονότητά τους βρίσκονται ενταγμένα σε μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους, όπως στην Ακρόπολη, την Αρχαία και Ρωμαϊκή Αγορά, το Ολυμπίο, τον Κεραμικό κ.α.

β) Διάσπαρτα μνημεία μέσα στον ιστό της πόλης, καθώς και άλλα που βρίσκονται ακόμη υπό τη γη.

γ) Μνημεία παλαιохριστιανικής και βυζαντινής περιόδου, συνήθως ναοί, που βρίσκονται μεμονωμένοι (Καπνακάρει, Άγιοι Απόστολοι κ.ά.), ενώ σπάνια εντάσσονται σε αρχαιολογικούς χώρους (π.χ. Άγιοι Απόστολοι του Σολιάκη).

δ) Μνημεία της περιόδου της Τουρκοκρατίας και μεταβυζαντινά (π.χ., Παντάνασσα - Μοναστηράκι, κατοικία οδού Αδριανού - Πλάκα), τουρκικά, βηρκευτικά όπως το Φετιχέ τζαμί, το τζαμί του Τζαζαράκη, ή κοσμικά, όπως τα λουτρά της

οδού Κυρρήστου ή η είσοδος του Μενδρεσέ κ.ά.

ε) Αρκετά μνημεία του λεγόμενου αθηναϊκού κλασικισμού. Αναλυτικότερα, σημαντικά κοσμικά δημόσια κτίρια που άλλοτε συγκροτούσαν μικρά σύνολα όπως η Τριλογία (Ακαδημία, Πανεπιστήμιο, Βιβλιοθήκη), ή μεμονωμένα, όπως η Παλαιά Βουλή, τα παλαιά Ανάκτορα, το Ιλίου Μέλαθρον κ.ά. Ιδιωτικές αστικές και λαϊκές κατοικίες που διατηρούνται μέχρι σήμερα, στην πλειονότητά τους στις συνοικίες της Πλάκας, του Ψυρρή, του Μεταξογείου.

στ) Διάσπαρτα γλυπτά και συνθέσεις, ενώ το Α' Κοιμητήριο της πόλης εκπροσωπεί εντυπώσεις μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας (π.χ., η Κοιμημένη του Χαλεπά). Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στα όρια του Δήμου Αθηναίων υπάρχουν περίπου 2.500 κτίρια διατηρητέα και περίπου 220 γλυπτά που κοσμούν υπαίθριους χώρους.

Η προβληματική υλοποίησης πολιτιστικών διαδρομών

Επιλογή στοιχείων

Η οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών προϋποθέτει μια επιστημονική προσέγγιση που θα περιλαμβάνει:

α) Ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης της πόλης και των ιστορικών μεταλλαγών της.

β) Αναγνώριση, καταγραφή και αξιολόγηση του συνόλου των «μνημείων» της πόλης, της λειτουργίας και του ρόλου τους σ' αυτήν.

Άξονες αυτής της προσέγγισης θα είναι οι εξής:

• Τα μνημεία που θα συμπεριληφθούν να είναι αντιπροσωπευτικά και αξιόλογα δείγματα κάθε θεματικής ενότητας και να αποτυπώνουν στο σύνολό τους ολοκληρωμένα την εξέλιξή της.

• Η κατάταξή τους να γίνει με βάση την εποχή, την τυπολογία, το είδος, την ιστορική ή καλλιτεχνική αξία, τη χρήση και τη λειτουργία τους.

• Επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων ώστε να είναι δυνατή η επιλογή της θεματολογίας των διαδρομών και των μνημείων που θα συμπεριληφθούν.

• Έκδοση πληροφοριακού υλικού που θα διατίθεται από ειδικά περρίτερα τοποθετημένα σε καίρια σημεία της πόλης. Το υλικό αυτό, συγκροτημένο σε τριγλωσσους οδηγούς, πρέπει να περιλαμβάνει χάρτες των διαδρομών, επιστημονικές, σχολιασμούς, εικονογραφίες των μνημείων και γενικά πίνακες που θα περιέχουν πληροφορίες.

Τρόπος ανάδειξης και προβολής

Για την ανάδειξη και την προβολή των πολιτιστικών διαδρομών που προτείνονται απαιτείται σειρά ενεργειών που θα εξασφαλίσουν την απόρροπη προβολή τους:

α) Συντήρηση γλυπτών μνημείων.

β) Συντήρηση και αποκατάσταση των κτιρίων που συμπεριλαμβάνονται ως στοιχεία των διαδρομών.

γ) Ανάδειξη του περιβάλλοντα χώρου των μνημείων με επεμβάσεις ήπιας μορφής, όπως απομάκρυνση πινακίδων, διαφημίσεων, περιπτέρων, στύλων, κ.ά.

δ) Εμπλουτισμός χώρων φύτευσης.

ε) Ανάδειξη μνημείων μέσω φωτισμού.

στ) Ανάπλαση γενικά των διαδρομών.

ζ) Τοποθέτηση ειδικής πινακίδας για κάθε μνημείο με πληροφοριακά σχόλια.

Παράδειγμα οργάνωσης διαδρομών με βάση τις ιστορικές εποχές:

- Διαδρομή μνημείων του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού.
 - Διαδρομή μνημείων παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής περιόδου.
 - Διαδρομή μνημείων Τουρκοκρατίας.
 - Διαδρομή μνημείων περιόδου αθηναϊκού κλασικισμού.
 - Διαδρομή νεότερων και μοντέρνων μνημείων.
- Παράδειγμα με βάση το είδος των μνημείων:
- Διαδρομή υπαίθριων γλυπτών της πόλης; ανδριάντες.
- Παράδειγμα με βάση τη χρήση των μνημείων:
- Διαδρομή σημαντικών νοσοκομειακών συγκροτημάτων διαφόρων εποχών, π.χ., Αρεταίειο, Ευαγγελισμός, Δημοτικό Νοσοκομείο κ.ά.

Συμβολή των πολιτιστικών διαδρομών στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης

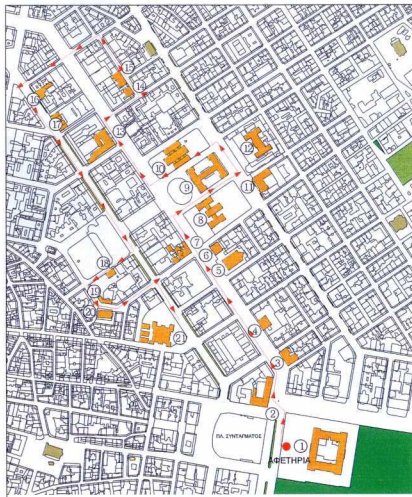
Στην ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης έρχεται να συμβάλει και η οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών που προτείνεται, δεδομένου ότι: α) βοηθά στη σύνθεση μιας νέας εικόνας της σύγχρονης πόλης περισσότερο συνεκτικής και περισσότερο όμορφης, ξαναβρίσκοντας και αναδεικνύοντας τα στοιχεία της ιστορικής φυσιογνωμίας, και β) βοηθά στην αντίληψη της διαχρονικότητας του αστικού χώρου με την αναγνώριση των στοιχείων που παραμένουν σταθερά στο χρόνο.

Η οργάνωση των διαδρομών αυτών εκτός από μια καθαρά διδακτική λειτουργία, συμβάλλει στην ανάδειξη της τοπογραφίας, αναδεικνύει τη μορφή του πολεοδομικού ιστού που αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία της πόλης, αναδεικνύει την αρχιτεκτονική και πολεοδομική κλίμακα αυτής.

Η ιχνηλάτηση της φυσιογνωμίας της πόλης δεν είναι τόσο αναγκαία για τον περαστικό επισκέπτη, όσο για τον κάτοικο της νεότερης Αθήνας που σήμερα δύναται να αναγνωρίσει και να συνειδητοποιήσει στη γενική εικόνα τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν αυτή την ιστορική φυσιογνωμία. Ο κάτοικος της πόλης έχει ανάγκη την επισήμανση των μνημείων στην καθημερινή του ζωή, γιατί έτσι επιτυγχάνει τη γνώριμιά με το παρελθόν και τα πρότυπα οργάνωσης της ζωής και του χώρου άλλων εποχών. Επίσης σε αυτά ξαναβρίσκει τη χαμένη λειτουργία του «κοινωνειν». Ξαναβρίσκει μια κλίμακα φιλική και γνώριμη που σήμερα έχει ξεπεραστεί. Με τη συνειδητοποίηση της αξίας του μνημειακού πλούτου, μέσα από την οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών, από μεγαλύτερο αριθμό πολιτών, επιτυγχάνεται η διαφοροποίηση της στάσης των πολιτών απέναντι στα μνημεία, καθώς και η συμβολή τους στην προστασία αυτών. Η στάση αυτή θα εκφραστεί είτε απλά με τη μείωση ρυπάνσης και κρουσμάτων βανδαλισμού

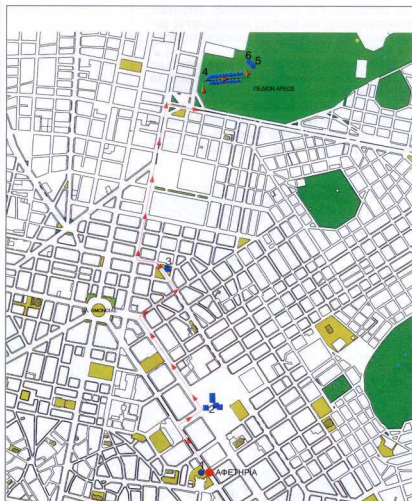
των μνημείων, είτε με ουσιαστικές ενέργειες αποκατάστασης και σωστής επανάχρησης αυτών, ώστε να γίνουν και πάλι ενεργά στοιχεία της πόλης.

Είναι αναμενόμενο οι νέες κατασκευές να εναρμονίζονται περισσότερο στην υπάρχουσα πολιτιστική κλίμακα, με σεβασμό προς τον πολεοδομικό ιστό και την τοπογραφία της πόλης. Η πεποίθηση αυτή αφορά και τον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου, όπου επικρατεί ένας αντίστοιχος προβληματισμός. Το μνημείο επιζήτ

Σχέδιο 1: Α. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΑ ΚΤΗΡΙΑ

1. Παλαιά Ανάκτορα του Θέων, «Βουλή» (1836-1842, φ. Φον Γκρίνπερ)
2. Μέγαρο Δημητρίου, «Σιν. Μεγάλη Βρετανία» (1842, θ. Χάνσον)
3. Οικία Κούτσα (π. 1902, Ε. Τσίλλερ)
4. Μέγαρο Σλήμαν «Αίου Μελάρου» (πρώην Άσιας Πάσης) (1878-1879, Ε. Τσίλλερ)
5. Καθολικός Ναός Αγ. Διονυσίου (1853-1887, Α. Φον Κλέντε, Α. Καυταντζόγλου)
6. Ορθόδοξο Μοναστήρι (1847-1854, Χρ. Χάνσον, Α. Καυταντζόγλου)
7. Μέγαρο Σερπέρη, «Αγροτική Τράπεζα» (1880, Α. Θεοφάνης)
8. Σινιάλι Ακαδημία Αθηνών (1859-1885, θ. Χάνσον)
9. Πανεπιστήμιο Αθηνών (1859-1884, Χρ. Χάνσον)
10. Βαλκανικός Εθνική Βιβλιοθήκη (1887-1902, θ. Χάνσον)
11. Λύκειο Παπαδοπούλου (Κτήριο Κωστή Παλαμά) (1859, Κ. Διονικράτης)
12. Πολιτικό Νοσοκομείο, «Πνευματικό Κέντρο Δ. Αθηνών» (1842, Φρ. Στούμπερτ)
13. Αρσενικό (1846-1852, Α. Καυταντζόγλου)
14. Γερμανικό Ινστιτούτο (1887, Ε. Τσίλλερ)
15. Μέγαρο Πράκας, Φον Οστεν, Δόξιο (1836, Κλεάνθης-Στούμπερτ)
16. Μέγαρο Αθηναϊκού (1876, Πάτ)
17. Βασιλική Τυπογραφεία (πρώην Πρωτοδικείο) (1836, Ε. Στούμπερτ)
18. Μέγαρο Δεκοζή Βούρου, «Μουσείο Πληθυσμού των Αθηνών» (1834, Ε. Στούμπερτ, Γ. Λιούτης, Χόφερ)
19. Μέγαρο Παρνασσού (1890, Ι. Κοκκιώσης)
20. Αγ. Γεώργιος Καρύγιος (1846-1849, Α. Καυταντζόγλου)
21. Παλαιά Βουλή, «Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο» (1858-1871, φ. Μπουλαντζή, Π. Κώλος)

Σχέδιο 2: Α. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ - ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΓΥΠΤΙΚΗ Μορφές του 1821

Α' ΔΙΑΔΡΟΜΗ

1. Ερείπια ανδριάντας Κολοκοτρώνη Θεοδώρας (1900, χρον. τοποθέτηση: 1904, Λαζάρος Σάλιος)
2. Ανδριάντες Πανεπιστημίου Αθηνών (β' μισό 19ου αιώνα):
Αδαμαντίος Κοραΐς (Γ' Γεώργιος Βρούτος, πρόπλασμα Ιωάννη Κάσου)
Ιωάννης Καποδιστριας (Γ' Γεώργιος Μπινονας)
Γλάδστον (Γ' Γεώργιος Φυτσίλης)
Ρήγας Φεραίος (Ιωάννης Κάσου)
Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' (Γ' Γεώργιος Φυτσίλης)
3. Ανδριάντας Γεωργίου Κώνην (α' μισό 19ου αιώνα, Chantrey Francis Legatt)
4. Προτόμας των αγωνιστών στο Πεδίον του Άρεως:
Μπόσσορης Νότης (1956, Μάριος Λοβέρδος)
Υψηλάντης Δημήτριος (1936, Ιωάννης Παπιάς)
Παπακώστας Γρηγόριος (1940, Κωστής Παπαρηστούπουλος)
Τζαβέλας Κίτος (1938, Τηλέμαχος Γύλις)
Μπουμπουλίνα Ασκαρινα (1937, Λαζάρος Αιμέρας)
Μουραχάλης Πετρόπουλης (1936, Αντώνης Σάλιος)
Πολωνών Πατρών Γερμανός (1940, Γεώργιος Σινεφές)
Κονδής (1940, Μιχάλης Τσίμπρος)
Ανδρότσος Οδυσσεύς (1936, Θανάσης Απάρτης)
Μπόσσορης Μάρκος (1936, Εμμανουήλ)
Κολοκοτρώνης Θεοδώρας (1936, Ιωάννης Βούλγαρης)
Καραϊσκάκης Γεώργιος (1936, Φικιώης Ρυκ)
Αθανάσιος Διάκος (1936, Πέτρος Ρουμπας)
Μαυρολίας Ανδρέας (1936, Γεώργιος Σογγοπόπουλος)
Μαυρογιάννης Μανιάς (1936, Νίκος Κουμπαράς)
Νικητάρας (1936, Γρηγόριος Ζευγλιάνης)
Παπακωνσής (1940, Νικόλαος Γεωργαντής)
Παπός Εμμανουήλ (Στέλιος Τριάντης)
Παισιότας Δημητράκης
Κραζιώτης Νικόλαος (Στέλιος Τριάντης)
5. Μνημείο Ιερού Λόγιου (1821, χρον. τοποθέτηση: 1843, στη σημερινή του θέση από το 1888, Σταμάτης Κλεάνθης)
6. Επιτάφιο μνημείο του Αλέξανδρου Υψηλάντη (19ος αιώνας, τοποθετήθηκε στη σημερινή του θέση το 1964)

- ▲ ΠΡΟΤΟΜΗ
- ΜΝΗΜΕΙΟ-ΗΡΩΟ
- ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
- ◆ ΕΦΙΠΠΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ

τον δικό του ιστορικό (ακλόνητο) χρόνο, η πόλη όμως αναζητά την καθημερινότητα της που δημιουργεί διαρκείς μεταβολές του υπάρχοντος ιστού. Ο περιβάλλον χώρος πρέπει να εξημερωθεί την καθημερινότητα, αλλά και να προάγει την αισθητική του μνημείου. Η συνολική εικόνα με τη σειρά της προάγει την εικόνα της πόλης και ταυτόχρονα βελτιώνει την ποιότητα της καθημερινότητας.

Ιστορικές διαδρομές - προτάσεις

Νεοκλασικά κτίρια (σχέδιο 1)

Η διαδρομή αυτή περιλαμβάνει σημαντικές οικίες και δημόσια κτίρια της περιόδου του κλασικισμού στην Ελλάδα (1830-1925) που είναι τοποθετημένα στους κεντρικότερους άξονες, τις οδούς Σταδίου, Πανεπιστημίου και Ακαδημίας, ανάμεσα σε δύο σημαντικούς πόλους της πόλης, τις πλατείες Συντάγματος και Ομοσίας. Στη διαδρομή περιλαμβάνονται και δύο ναοί, του Αγ. Διονυσίου (Καθολική εκκλησία) και του Αγ. Γεωργίου Καρύκη. Το εύρος της διαδρομής περιορίστηκε, έτσι ώστε αυτή να καθίσταται δυνατή από κάθε επισκέπτη και να μην κατανάει κουραστική σε σημείο που να μην ολοκληρώνεται. Τα κτίρια αυτά αποτυπώνουν, κατά τη διάρκεια της διαδρομής, όλη την πορεία και την εξέλιξη του αθηναϊκού κλασικισμού, από την πρώιμη εποχή (Οθωμανική περίοδος, 1830-1862), μέχρι και την περίοδο ακμής (περίοδος Γεωργίου Α', 1862-1914).

Ο αθηναϊκός κλασικισμός δημιουργήθηκε ως ιδιαίτερη μορφή του ευρωπαϊκού κλασικισμού, έχοντας κυριότερα χαρακτηριστικά την κλίμακα και την πολυχρωμία, αφού είχε πρότυπα ελληνικά και όχι ρωμαϊκά ή αναγεννησιακά, όπως ο ευρωπαϊκός που εκφράστηκε με μορφές πιο αυστηρές και πομπώδεις⁷. Δύο από τα κτίρια της διαδρομής, το Ορθόδοξο Πατριαρχείο και ο Αγ. Γεώργιος Καρύκης εμφανίζονται σε βυζαντινό ρυθμό, αν και κτίστηκαν την ίδια εποχή, ως αντίδραση στην κυριαρχία του νεοκλασικισμού της περιόδου και φυγή αισθητικής αλλαγής. Τα κτίρια αυτά άρχισαν να κτίζονται αμέσως μετά την ανακήρυξη της Αθήνας σε «βασιλική καθέδρα και πρωτεύουσα πόλη» του αναγεννημένου ελληνικού κράτους, το 1830, αλλάζοντας ραγδαία τη φυσιογνωμία της πόλης, η οποία ουσιαστικά ήταν ερειπωμένη από τους μακροχρόνιους απελευθερωτικούς αγώνες της. Εντάχθηκαν στο νεότερο σχέδιο της πόλης των Κλεάνθη-Σάουμπερτ και σχεδιάστηκαν από βαυαρικούς αρχιτέκτονες ή από άλλους με σπουδές στην Ευρώπη, ενώ οι τεχνίτες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αρχικά ξένοι. Πολλά από τα δημόσια κτίρια που αναφέρονται κτίστηκαν χάρη στην προσφορά ομογενών, όπως για παράδειγμα, το Αρσάκειο, η Σινία Ακαδημία και η Βαλιδανείου Βιβλιοθήκη.

Αθηναϊκή γλυπτική - Μορφές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 (αγωνιστές, λόγιοι, πολιτικοί, φιλέλληνες, αγενιές)

Όταν το 1834 η Αθήνα ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, οι μνημεία του αγώνα για την ανεξαρτησία ήταν κάτι περισσότερο από ναυτεία. Το παρελθόν ήταν ακόμα έντονο και η αναφορά σε αυτό αποτελούσε επι-

τακτική ανάγκη, καθώς ο έθνος εξακολουθούσε να διανύει δύσκολες στιγμές και αναζητούσε πηγές έμπνευσης και οραματισμού. Ταυτόχρονα, διαμορφωνόταν μια πόλη που φιλοδοξούσε να ομοιάσει σε αντίστοιχες της Ευρώπης. Η νεοελληνική γλυπτική εμφανίστηκε ως τέχνη συνοδεύουσα την αρχιτεκτονική, σύμφωνα με το ρεύμα του νεοκλασικισμού, αλλά και ως ανεξάρτητη τέχνη. Ο ρόλος της στο δεύτερη περίπτωση ήταν κάτι παραπάνω από καλλιτεχνική έκφραση, ήταν εθνική ανάγκη μνήμης και ταυτόχρονα εθνικής ανώτασης. Με ιδιαιτερίη η κρατική πρωτοβουλία, με εράνους που έλαβαν πανελλήνια διάσταση και τηρώντας όλες τις νόμιμες διαδικασίες, ο ελληνοσμός ενεργούσε για την ανέγερση μνημείων (ηρώων, προτομών, ανδριάντων κ.λπ.), όχι μόνο για να διακοσμήσει τον δημόσιο χώρο, αλλά κυρίως για να αποδώσει τιμή, να διατηρήσει τη μνήμη και να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του. Για τους λόγους που ήδη αναφέραμε η τιμή αυτή αφορούσε πρώτα τις μορφές της ελληνικής επανάστασης: ηρώες, λόγιους, πολιτικούς, φιλέλληνες, ευεργέτες⁸.

Η διαδρομή που προτείνουμε αφορά θεματολογικά την περίοδο αυτή. Πρόκειται για όλα τα είδη μνημείων, τα οποία είναι μαρμάρια, με μοναδικές εξαιρέσεις τους δύο έπιπτος ανδριάντες του Κολοκοτρώνη και του Καραϊσκάκη σε μπρούτζινο, καθώς και αυτόν του στρατηγού Μακρυγιάννη. Τα περισσότερα φιλοτεχνήθηκαν τον 19ο αιώνα από τους αντιπροσωπευτικότερους γλύπτες της εποχής⁹, έτσι ώστε να αντανακλώνται οι τάσεις και τα χαρακτηριστικά της νεότερης ελληνικής γλυπτικής, αλλά και οι επιρροές της ευρωπαϊκής γλυπτικής του 19ου αιώνα, όπως αυτές αφομοιώθηκαν από τους Έλληνες καλλιτέχνες. Ταυτόχρονα εξετάζεται και η γλυπτική του 20ού αιώνα¹⁰. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή ακολουθεί μια μεγάλη πορεία στο κέντρο της Αθήνας. Για το λόγο αυτό, προτείνουμε τη διαίρεσή της σε δύο ενότητες: η πρώτη περιλαμβάνει την πλατεία Κολοκοτρώνη, το Πανεπιστήμιο Αθηνών, την πλατεία Κάνιγγος και το Πεδίον του Αρεως. Η δεύτερη πολιτιστική διαδρομή ξεκινά από τον Εθνικό Κήπο, συνεχίζει στο Ζάππειο και καταλήγει στην όδο Διονυσίου Αρεοπαγίτου.

Α' Διαδρομή (σχέδιο 2)

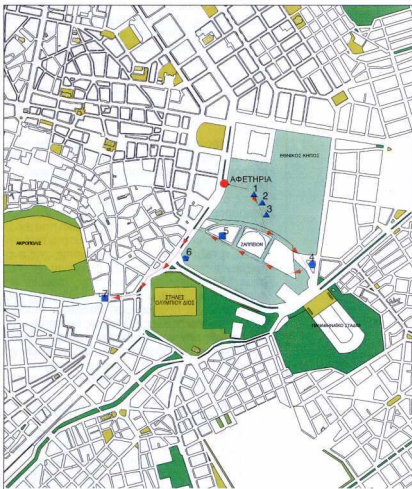
Σημείο εκκίνησης είναι η πλατεία Κολοκοτρώνη, που οφείλει την ονομασία της στον μπρούτζινο έπιπτος ανδριάντα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, έργο του Λάζαρου Σάχου. Πρόκειται για τον πρώτο ανδριάντα που στήθηκε στην Αθήνα τον 20ό αιώνα, η φιλοτέχνησή και τοποθέτησή του οποίου εξελίχθηκε σε εθνική υπόθεση¹¹. Επόμενος σταθμός είναι το Πανεπιστήμιο Αθηνών, την πρόσοψη του οποίου κοσμούν, σύμφωνα με τη νεοκλασική αντίληψη, οι ανδριάντες του Ρήγα Φεραίου και του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε', οι ανδριάντες του Κοραή και του Καποδίστρια και το Σχέδιο αυτός του Γλαδστώιερ (έργα του 19ου αιώνα).

Ενδιάμεσος σταθμός είναι η πλατεία Κάνιγγος, όπου βρίσκεται ο ανδριάντας του φιλέλληνα αγγλου πολιτικού Γεωργίου Κάνιγγη, έργου του Chantrey Francis Legatt (α' μισό 19ου αιώνα). Τελευταίος σταθμός είναι το Πεδίον του Αρεως,

όπου βρίσκεται και το πρώτο ηρώο της αθηναϊκής πρωτεύουσας: το μνημείο για τον Ιερό Λόχο του 1821, σε σχέδιο του αρχιτέκτονα και ιερολοχίτη Σταμάτη Κλεάνθη. Στη συνέχεια, βρίσκουμε το μοναδικό αυτού του τύπου (τύπος της Κοιμημένης) επιτύμβιο μνημείο του Αλέξανδρου Υψηλάντη¹², που φιλοτεχνήθηκε τον 19ο αιώνα. Στο Πεδίον του Αρεως βρίσκονται και οι προτομές των αγωνιστών του 1821, φιλοτεχνημένες το α' μισό 20ού αιώνα.

Β' Διαδρομή (σχέδιο 3)

Σημείο εκκίνησης είναι ο Εθνικός Κήπος, όπου βρίσκονται και οι προτομές των Διονυσίου Σολωμού (α' μισό 20ού αιώνα), του Ιωάννη Καποδίστρια και του Ιωάννη Ευνάρδου (προτομές σε στήλη, β' μισό 19ου αιώνα). Στη συνέχεια, ο

Σχέδιο 3: Β. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ - ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΓΥΛΠΤΙΚΗ Μορφές του 1821

Β' ΔΙΑΔΡΟΜΗ

1. Προτομή Διονυσίου Σολωμού (1930, Θεμόπουλος Θωμάς)
2. Προτομή Ιωάννη Καποδίστρια (1860, Ιωάννης Κόσσης)
3. Προτομή Ευνάρδου Ιωάννη (1860, Ιωάννης Κόσσης)
4. Έπιπτος ανδριάντας Καραϊσκάκη Γεωργίου (1966, Μιχάλης Τόμπρος)
5. Ανδριάντας Ιωάννη Βαρβή (1866, Άρσενος Αεζυβιδάς)
6. Η Ελλάς στον Βύρωνα (β' μισό 19ου αιώνα, Charu και Alexandre Falguière)
7. Ανδριάντας στρατηγού Μακρυγιάννη (1989, χρον. τοποθέτησης: 1994, Ιωάννης Παππάς)

- ▲ ΠΡΟΤΟΜΗ
- ΜΝΗΜΕΙΟ-ΗΡΩΙΟ
- ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
- ΕΠΙΠΤΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
- ΣΥΝΘΕΣΗ ΓΥΛΠΤΩΝ

μπρούντζινος ανδριάντας του Γεώργιου Καραϊσκάκη (1966) και ο μαρμαρίνος του Ιωάννη Βαρθολομαίου στο Ζάππειο (ανδριάντας σε βάση και γύρω του αλληγορικές μορφές: διαδοδομένοι τύπος της ευρωπαϊκής γλυπτικής του 19ου αιώνα). Η περιήγηση στο Ζάππειο ολοκληρώνεται με τη σύνθεση γλυπτών «Η Ελλάς στον Βύρωνα» (β' μισό 19ου αιώνα), η αισθητική του οποίου προκαλεί στεναχώρια σχόλια¹³. Επόμενος και τελευταίος σταθμός είναι ο ανδριάντας του στρατηγού Μακρυγιάννη σε μπρούντζο, το νεότερο έργο της πολιτιστικής διαδρομής (1989), στη συμβολή των οδών Διοσίου Αρεοπαγίτου και Βύρωνα, στην Ακρόπολη.

Συμπεράσματα

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί τον βασικό παράγοντα της διαχρονικής πορείας προόδου ενός λαού, ενός έθνους. Η συγκεντρωμένη διεθνής εμπειρία των τελευταίων σαράντα ετών σε θέματα προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Βενετία 1964, Άμστερνταμ 1975, Ελσίνκι 1975, Γρανάδα 1985, Ουάσινγκτον 1987, Σρι Λάνκα 1993)¹⁴ μας παρέχει όλη εκείνη την εμπειρία που μπορεί να κατευθύνει τις προσπάθειές μας στις σωστές πρακτικές διαχείρισης των πολιτιστικών στοιχείων κάθε τόπου.

Ο 21ος αιώνας δεν θα είναι αιώνας ιδεολογικής αντιπαράθεσης, αλλά αιώνας πολιτιστικών εξεργασών και ανακατατάξεων, στα όσα μέχρι σήμερα ήταν διεθνώς αποδεκτά. Είναι, λοιπόν, προφανές ότι η πολιτική διαχείριση του πολιτιστικού θησαυρού ολόκληρης της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Αθήνας πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα. Στην κατεύθυνση αυτή, η συστηματοποίηση και η ταξινόμηση της αναβάθμισης, της ανάδειξης και της προβολής κάθε στοιχείου της, που σηματοδοτεί την πολιτιστική της ιστορία και σπουδαιότητα, είναι απόλυτα επιβεβλημένη. Μεταξύ αυτών, η πραγμάτωση ιστορικών διαδρομών σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες μπορεί απεναντίας να υλοποιηθεί σχετικά εύκολα, αφετέρου να αποδειχθεί πολλαπλά ωφέλιμη για την πόλη της Αθήνας. Συγκεκριμένα μπορεί:

- Να συμβάλει στην αναβάθμιση της φυσιογνωμίας της πόλης.
- Να αποτελέσει αφορμή αναβάθμισης του αστικού προαίσιου της πόλης.
- Να βελτιώσει την ποιητική διάσταση του λειτουργικού ιστού της πόλης με τη διαμεπή ένταξη των ιστορικών διαδρομών σ' αυτόν.
- Να συμβάλει στη σημιακή αναβάθμιση και ανάπλαση διαφόρων σημείων και περιοχών της πόλης.
- Να ενισχύσει την ανάδειξη των συγκεκριμένων πολιτιστικών στοιχείων των κατά θεματική ενότητα ιστορικών διαδρομών.
- Να δημιουργήσει ερεθίσματα αναβάθμισης της πολιτιστικής παιδείας του σύγχρονου Αθηναίου, του σύγχρονου Έλληνα, με έμφαση στις νεότερες γενιές.

Η υπό διοργάνωση Ολυμπιάδα του 2004 δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αποτελεί την ιδανική αφορμή. Εκείνο το οποίο χρειάζεται είναι η συντονισμένη δράση κυβερνήσεων, δημοτικής αρχής, οργανισμών και λοιπών εμπλεκόμενων φο-

ρέων στον ευρύτερο χώρο της μητροπολιτικής Αθήνας. Δεν πρέπει κανείς σ' αυτή την πόλη να ξεχνάει ότι διαχειριζόμενος τον πολιτιστικό θησαυρό που αποτελεί την κοιλιά του παγκόσμιου πολιτισμού.

Σημειώσεις

1. Παγκόσμια Χάρτα για τη Διατήρηση, Ανάδειξη και Προβολή Μνημείων και Χωρών, Βενετία 1964.
2. Χάρτα για τη Διατήρηση Ιστορικών Πόλεων και Αστικών Περιοχών, 1987.
3. Ευρωπαϊκή Ένωση, Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πλάσιο Δράσης, Βρυξέλλες 1999.
4. Απόφαση 2179/98 Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24.9.1998.
5. Ευρωπαϊκή Ένωση, 305 τελικό, Βρυξέλλες 1998.
6. Δ. Ζήβος, *Τα μνημεία και η πόλη*, εκδ. Libro, Αθήνα 1997.
7. Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1996 Σ. Κυδωνιάτης, *Αθήναι*, παρελθόν και μέλλον, Αθήνα 1988.
8. Τ. Γιαννουδάκη, «Τα υπαίθρια γλυπτά του Δήμου Αθηναίων 1834-1922», Μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Τμήμα Ιστορίας της Γεωχρονίας 1994.
9. *Εγκυκλοπαίδεια ΗΜΟΣ*, λ. «Αθήνα», τ. 7.
10. *Νάζαρος Λαυράς, Χωροθετικό διάγραμμα γλυπτών έργων Δήμου Αθηναίων Νεότερης Ελλάδας*, ΕΜΠ, Αναστάση Σχολή Αρχιτεκτόνων, Έδρα Πλαστικής, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1974.
11. Ζ. Αντωνοπούλου, «Ο Εριππος Ανδριάντας του Θ. Κολκοτριάνη», *Ευρωπαϊκό Συνέδριο με θέμα «Ζώνησηση και Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των Ευρωπαϊκών Πόλεων»*, 8-12.2.2001, Τεχνολογικό Δήμο Αθηναίων, Αθήνα 2001.
12. *Αρχαία Πασαυκκόλογο Κρίσιμα Χριστιανικά Χάναεν*, Επιτομικές και σχέδια από την Ελλάδα, εκδ. Οικονομία, Αθήνα 1993.
13. Κ. Μπαρούτσας, *Η εικαστική ζωή και η αισθητική παιδεία στην Αθήνα του 19ου αιώνα*, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 1990.
14. Ι. Στεφάνου, «Νέες θέσεις για το Ρόλο του Πολεοδομικού Σχεδιασμού στην Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς», ανακοίνωση στο Συμπόσιο με θέμα «Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και η ερμηνεία της σύμμετρης της Γρανάδας στην Ελλάδα», Αθήνα, Ιούνιος 2001, ΥΠΕΧΩΔΕ.

The Historic Route of Athens. Their Contribution to the Environment and Physiognomy of the City

P.A. Patargias – A. Pouloudis – M. Daniel – Z. Antonopoulou

The conduct of the Olympic Games in Athens in August of 2004 is a unique opportunity for the upgrading of the urban environment of the city. In this framework, the elevation of the physiognomy of the city, the smarting up of its contemporary building tissue and the upgrading and projection of its cultural deposits – through their incorporation in the everyday function of the city – appear as urgent priorities. Therefore, to the main cultural endeavor of the capital towards this direction belongs the recently attempted unification of the basic cultural poles of Athens, which can be reached through the historic route of the city: starting from the Ardetos Hill, it passes by the Olympieion, the Acropolis slopes, the Philopappos Hill, the Ancient and the Roman Agora, the Theseum temple and terminates to the area of the ancient cemetery of Kerameikos, the third historical square of the city, according to the original plan of the Greek capital, drawn by Kleantes and Schaubert in 1833.

It is known that the rest of Athens is characterized by a plethora of Neoclassical, Byzantine and other edifices of distinct character and works of art, an assembly of monuments that coexists with a variety of ancient, historical architecture and sculpture. The elevation and projection of the aforementioned cultural elements in homogeneous groups can offer the possibility so that a wide spectrum of cultural units to be exhibited, units which will express the historical significance and the cultural tradition of the City of Democracy, Science, Art, Athletics and Civilization. There is no doubt that such a great enterprise will lead to the adoption and realization of the notion that the surrounding area of a monument or a work of art also needs the same attention as the work of art itself.